

OLIY TA'LIMDA USTOZLAR AVLODLARARO TAJRIBA UZLUKSIZLIGINI TA'MINLASHNING GERONTOPSIXOLOGIK MEKANIZMLARI

Asranbayeva Munajatxon Xalimjanovna,

Namangan davlat pedagogika instituti professori, PhD.

MAQOLA HAQIDA

Qabul qilindi: 9-fevral 2026-yil

Tasdiqlandi: 11-fevral 2026-yil

Jurnal soni: 17-B

Maqola raqami: 86

DOI: <https://doi.org/10.54613/ku.v17i.1548>

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada oliy ta'lim tizimida professor-o'qituvchilar va yosh mutaxassislar o'rtasida shakllanadigan avlodlararo pedagogik tajriba uzluksizligining gerontopsixologik asoslari yoritiladi. Unda ustozlarning hayotiy va kasbiy tajribasi, pedagogik salohiyati hamda psixologik resurslarining yosh avlodning professional shakllanishi va ilmiy faoliyatga moslashuvda tutgan o'rni tahlil qilinadi. Shuningdek, oliy ta'lim muassasalarida ustoz-shogird munosabatlari orqali bilim, ko'nikma va ma'naviy qadriyatlarining uzatilish jarayoni, pedagogik kommunikatsiya, motivatsion qo'llab-quvvatlash va psixologik moslashuv omillari gerontopsixologiya nuqtai nazaridan izohlanadi. Maqolada tajribali professor-o'qituvchilarning kognitiv imkoniyatlari, emotsional barqarorligi va pedagogik madaniyati yosh pedagoglar faoliyatida muhim yo'naltiruvchi omil sifatida talqin qilinadi. Shu bilan birga, zamonaviy oliy ta'lim muhitida innovatsion pedagogik yondashuvlar, mentorlik tizimi, shaxslararo hamkorlik va intergeneratsion muloqotning ahamiyati ochib beriladi. Gerontopsixologik yondashuv asosida ustozlarning pedagogik faoliyatida tajriba almashuvi, shogirdlarning kasbiy o'sishini qo'llab-quvvatlash, ilmiy muhitda hamkorlikni rivojlantirish hamda pedagogik uzluksizlikni ta'minlash mexanizmlari izohlanadi. Ushbu yondashuv oliy ta'lim tizimida pedagogik madaniyatni mustahkamlash, yosh mutaxassislarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish va ustoz-shogird an'analari rivojlantirishda muhim nazariy hamda amaliy ahamiyat kasb etadi.

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ

СЛОВА/ KEYWORDS

Oliy ta'lim, gerontopsixologiya, avlodlararo tajriba, professor-o'qituvchi, pedagogik kommunikatsiya, shogirdlik, motivatsiya, ustoz-shogird munosabatlari

Kirish. Oliy ta'lim tizimi har bir mamlakatning intellektual va ijtimoiy rivojlanishida markaziy ahamiyatga ega bo'lib, bu jarayonda professor-o'qituvchilarning shaxsiy salohiyati va professional tajribasi muhim omil sifatida qaraladi. Zamonaviy pedagogika va psixologiya tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, ta'lim jarayonida ustozlar tomonidan shakllantirilgan bilim va ko'nikmalarni avlodlararo uzluksiz tarzda uzatish, nafaqat ta'lim sifatini, balki oliy ta'lim muassasalarida innovatsion yondashuvlarning samaradorligini ham belgilaydi [1]. Shu bois, professor-o'qituvchilar o'rtasidagi avlodlararo pedagogik uzluksizlik, shogirdlarga ilmiy va amaliy tajribani yetkazish mexanizmlari va ularning psixologik ta'siri masalalari ilmiy e'tiborga loyiqdir. Gerontopsixologiya nazariyasi doirasida qaralganda, insonning kognitiv, emotsional va ijtimoiy salohiyati umr davomida rivojlanadi, bu jarayonda ilg'or yoshdagi professorlarning tajribasi va bilimlari yoshlarga model sifatida xizmat qiladi [2]. Gerontopsixologik yondashuv professor-o'qituvchilarning psixologik xususiyatlarini, ularning yoshlar bilan pedagogik muloqotdagi strategiyalarini va motivatsion mexanizmlarini aniqlash imkonini beradi [3]. Bu nuqtai nazar pedagogik jarayonning nafaqat bilim uzatish, balki ma'naviy va ijtimoiy qadriyatlarni shakllantirish vazifasini ham qamrab oladi. Oliy ta'limda ustoz-shogird munosabatlarining samarali tashkil etilishi yosh mutaxassislarning professional rivojlanishi, ilmiy izlanishlarga qiziqish uyg'otish, shuningdek, pedagogik madaniyatni oshirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi. Shu bilan birga, zamonaviy ta'lim tizimida raqamli texnologiyalar, innovatsion pedagogik yondashuvlar va bilimlarni baholashning yangi shakllari avlodlararo tajribaning samaradorligini yangicha mexanizmlarda tashkil etishni talab qiladi. Bu esa gerontopsixologik yondashuvni qo'llash orqali ustozlarning shaxsiy salohiyatini, ularning pedagogik tajribasini va yoshlar bilan samarali muloqot qilish qobiliyatini yanada oshirish imkonini beradi. Tadqiqotda ta'kidlanishicha, ustozlar avlodlararo tajribani uzatishning samarali mexanizmlari quyidagi asosiy yo'nalishlarda amalga oshiriladi: pedagogik dialog va maslahatlashuv, model ko'rsatish, motivatsion qo'llab-quvvatlash, shuningdek, shogirdlarning individual rivojlanishiga moslashtirilgan psixologik yondashuv. Ushbu mexanizmlar ustozlar va yoshlar o'rtasidagi psixologik ishonchni mustahkamlash, ma'naviy qadriyatlar va professional kompetensiyalarni uzluksiz shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, gerontopsixologik yondashuv professor-o'qituvchilarning kognitiv va emotsional resurslarini, shuningdek, pedagogik kreativlik va innovatsion yondashuvlarni faollashtirishga yordam beradi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, avlodlararo pedagogik tajriba uzluksizligini ta'minlashda ijtimoiy va psixologik omillar muhim rol o'ynaydi. Yoshlar va tajribali professorlar o'rtasidagi o'zaro hurmat, ishonch, shaxsiy motivatsiya va o'rganishga bo'lgan intilish pedagogik jarayonning samaradorligini belgilovchi asosiy komponentlardir. Shu nuqtai nazardan, gerontopsixologik mexanizmlarni qo'llash oliy ta'lim muassasalarida shaxsiy salohiyatni rivojlantirish va pedagogik jarayonda

uzluksizlikni ta'minlashning strategik vositasi sifatida qaraladi [4]. Gerontopsixologiyaning oliy ta'limdagi o'rni, professor-o'qituvchilarning pedagogik va psixologik resurslari, avlodlararo tajribani uzatish mexanizmlari, yosh mutaxassislarning bilim va ko'nikmalarini shakllantirishdagi ustozlarning roli, shuningdek, pedagogik kommunikatsiyaning samaradorligini oshirishning innovatsion yondashuvlari keng tahlil qilinadi. Tadqiqotning muhim tamoyillari sifatida, ustozlar avlodlararo tajribani uzluksiz ta'minlash jarayonida psixologik moslashuv, motivatsiya va shogirdlarni ijtimoiy-iqtisodiy sharoitga moslashtirish omillari o'rganiladi. Shunday qilib, ushbu maqola oliy ta'limda ustozlar avlodlararo tajriba uzluksizligini ta'minlashning gerontopsixologik mexanizmlarini tizimli, ilmiy asoslangan va murakkab holatda yoritishga qaratilgan bo'lib, nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy pedagogik tavsiyalarni ham ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili. Zamonaviy pedagogika va gerontopsixologiya hamda oliy ta'lim kontekstida avlodlararo tajriba uzluksizligini ta'minlash masalalari bo'yicha bir qancha tadqiqotlar mavjud. Xususan, ikki xorijiy olim Carol A. Mullen va Peter A. Lichtenbergning ishlari mazkur mavzuga nazariy va metodologik jihatdan muhim hissa qo'shdi. Quyida ular tomonidan ilgari surilgan yondashuvlar va konseptual modelar tahlil qilinadi. Carol A. Mullen mentoring va pedagogik hamkorlik, ayniqsa "alternativ mentoring" konsepsiyasining yetakchi tadqiqotchisi hisoblanadi [5]. Uning ta'kidlashicha, an'anaviy mentor-shogird (mentor-mentee) dyadasi doirasidan kengroq, ko'p shaklli, ko'p tomonlama va ko'p qavatli mentoring tizimlari — formal mentoring, informallashtirilgan mentoring, peer-mentoring, group mentoring, commentoring yoki elektron/computational mentoring tarzidagi "alternativ mentoring" usullari — oliy ta'limda ustoz-shogird munosabatlarini yangicha modelga olib keladi. Mullen nazariyasida mentoring tizimi nafaqat bilim-ko'nikmalarni uzatish, balki shaxsiy va professional rivojlanish, pedagogiya madaniyati, hamda shogirdning mustaqil o'qish va ilmiy faoliyatga moslashishi uchun strategik muhit yaratadi. Bu nuqtai nazar, gerontopsixologik yondashuv bilan uyg'unlashib, tajribali, yoshi kattaroq pedagoglar tajribasini yosh mutaxassislarga uzatishda ko'p qirrali va moslashuvchan institutiv mexanizmlarni joriy etish imkonini ko'rsatadi. Shu tarzda, Mullen'ning "alternativ mentoring" modeli — ustoz-shogird munosabatlaridagi avlodlararo tajriba almashuvini faollashtirish, ijtimoiy hamda psixologik moslashuv, shogirdlarning mustaqil ijodiy va ilmiy faolligini rag'batlantirish uchun muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Peter A. Lichtenberg esa gerontopsixologiya yo'nalishida, ayniqsa kattalar psixologik rivojlanishi va keksayish bilan bog'liq muammolar, shuningdek, yuqori yoshdagi mutaxassislarni yoshlar bilan samarali pedagogik va ilmiy hamkorlikka jalb etish bo'yicha izlanishlar olib borgan. Uning maqolasi Mentoring Junior Faculty in Geropsychology: the RESPECT model gerontopsixologiya sohasida yosh ("junior") fakultet a'zolarini mentorlik qilish haqidagi konseptual modelni taklif etadi [6]. Lichtenberg'ning RESPECT

modeli, geropsixologik kontekstda, mentor–shogird munosabatlarida yosh farqi va keksalik holatini hisobga olgan holda, mentorlarning yoshi, tajribasi va psixologik resurslari asosida ularning shogirdlarga bilim, ko'nikma, ma'naviy-psixologik qo'llab-quvvatlashni ta'minlashdagi muhimligini ko'rsatadi. Bu yondashuv o'qituvchilar avlodlari o'rtasida tajriba uzluksizligi, pedagogik kompetensiyalar, ma'naviy va psixologik salohiyatlarni uzatishda gerontopsixologiyaning amaliy rolini namoyish etadi. Shuningdek, so'nggi yillarda amalga oshirilgan empirik tadqiqotlar ham intergeneratsion mentoring va o'rganishning samaradorligini ko'rsatmoqda. Masalan, 2025-yilda chop etilgan *Designing Gamified Intergenerational Reverse Mentorship Based on Cognitive Aging Theory* maqolasida, kognitiv qarish nazariyasiga asoslangan gamifikatsiyalashgan intergeneratsion «reverse mentoring» modeli taklif qilinadi, bu orqali yoshi kattaroq shaxslarning (bu holatda keksa avlod) yangi raqamli ko'nikmalarni yoshlar yordamida o'rganishi va shu bilan avlodlararo tajriba almashinuvi yangicha formatda amalga oshirilishi mumkinligi isbotlanadi[7].

Metodologiya. Ushbu maqolada oliy ta'limda ustozlar avlodlararo tajriba uzluksizligini ta'minlash jarayonini gerontopsixologik nuqtai nazardan o'rganish uchun bir qator tadqiqot metodlari ishlatildi. Tadqiqot metodikasi ko'p qirrali va integratsiyalashgan yondashuvni nazarda tutadi. Birinchi navbatda, nazariy-tahliliy metod orqali professor-o'qituvchilarning avlodlararo pedagogik tajribasi, shogirdlar bilan o'zaro pedagogik va psixologik munosabatlari, shuningdek, gerontopsixologiyaning oliy ta'limdagi o'rni tahlil qilindi. Bu metod orqali ilg'or xorijiy olimlar Carol A. Mullen va Peter A. Lichtenberg'ning ishlarida ta'kidlangan mentorlik va avlodlararo tajriba uzatish konseptlari chuqur o'rganildi va ularning ilmiy kontseptsiyalari O'zbekiston kontekstida tadqiqot modeliga integratsiya qilindi. Shuningdek, empirik metodlar so'rovnoma, intervyu va kuzatuv professorlar va yosh o'qituvchilar o'rtasidagi avlodlararo pedagogik tajriba uzluksizligini tahlil qilishda qo'llanildi. So'rovnomalar yordamida respondentlarning pedagogik tajriba almashuvi, shogirdlarga bilim va ko'nikmalarni uzatish usullari hamda motivatsion mexanizmlar bilan bog'liq qarashlari aniqlangan. Intervyu metodlari esa shaxsiy tajriba, psixologik holat va pedagogik yondashuvlarni chuqur o'rganish imkonini berdi. Kuzatuvlar esa pedagogik jarayonda ustoz-shogird muloqotining real vaqtidagi interaktiv jarayonlarini tahlil qilishga xizmat qildi. Tadqiqotda kognitiv va motivatsion metodlar ham qo'llanildi. Bu metodlar yordamida yosh o'qituvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishi, shaxsiy salohiyatini rivojlantirishga intilishi, shuningdek, ustozlar tomonidan yaratilgan pedagogik va psixologik qo'llab-quvvatlashning samaradorligi o'rganildi. Shu bilan birga, gerontopsixologik yondashuv yordamida ustozlarning kognitiv resurslari, emotsional barqarorligi va pedagogik kreativligi tahlil qilindi.

Natijalar. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, oliy ta'limda ustozlar avlodlararo tajribani uzluksiz tarzda uzatish jarayonida gerontopsixologik mexanizmlar asosiy rol o'ynaydi. Nazariy va empirik tahlillar professor-o'qituvchilarning kognitiv resurslari, emotsional barqarorligi, pedagogik kreativligi va motivatsion yondashuvlari orqali yosh shogirdlarning bilim, ko'nikma va ma'naviy qadriyatlarini shakllantirishga sezilarli ta'sir ko'rsatishini aniqladi. Shuningdek, so'rovnoma va intervyular natijalari shuni ko'rsatdiki, ustozlarning avlodlararo pedagogik tajriba uzatishda qo'llaydigan asosiy mexanizmlar quyidagilar: pedagogik maslahatlashuv va dialog, model ko'rsatish, motivatsion qo'llab-quvvatlash, shogirdlarning individual rivojlanishiga moslashtirilgan psixologik yondashuv. Ushbu mexanizmlar shogirdlarning ilmiy faolligini oshirish, pedagogik kompetensiyalarini mustahkamlash, shuningdek, oliy ta'limda ta'lim sifati va innovatsion yondashuvlarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari shuni ham ko'rsatdiki, gerontopsixologik yondashuvning amaliy tatbiqi professorlar va yosh o'qituvchilar o'rtasidagi pedagogik ishonchni mustahkamlash, intergeneratsion muloqotni faol tashkil etish va avlodlararo tajriba almashuvini uzluksiz ta'minlashga imkon beradi. Shu bilan birga, ustozlarning shaxsiy salohiyati, ularning pedagogik va psixologik resurslari, shogirdlar bilan samarali hamkorlik qilish qobiliyati avlodlararo tajribani

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Bong M., Scofield N. (2003). Learning styles and motivation in higher education. *Journal of Educational Psychology*.
2. Desi E., Райан, P. M. (2000). The «what» and «why» of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*.
3. Розенберг, М., Мартин, Л. (2017). *Career motivation and learning in young adults*. *Journal of Career Development*.
4. Бельцова И.А. Концепция «успешное старение» как нормативный конструкт в формировании позитивного образа старости в демократическом обществе // *Вестник экономики, права и социологии*. 2012. № 1. С. 283-287.
5. Грин О. Старость во благо. URL: <https://rusplt.ru/health/starostvo-bлаго-15762.html> (дата обращения 30.12. 2019).

uzatishda muhim prediktor sifatida aniqlangan. Umumiy xulosaga ko'ra, oliy ta'limda ustozlar avlodlararo tajribani uzluksiz ta'minlashning gerontopsixologik mexanizmlari — nazariy, motivatsion, psixologik va ijtimoiy omillarni birlashtiruvchi kompleks tizim bo'lib, u pedagogik jarayonning samaradorligini, shogirdlarning bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishni, shuningdek, oliy ta'limda innovatsion yondashuvlarni muvaffaqiyatli tatbiq etishni ta'minlaydi.

Muhokama. Oliy ta'limda ustozlar avlodlararo tajribani uzluksiz ta'minlash jarayonidagi gerontopsixologik mexanizmlar masalasida ilmiy adabiyotlar tahlili Mullen va Lichtenberg olimlari o'rtasida qiziqarli ilmiy diskussiyani yuzaga keltiradi. Carol A. Mullen o'zining «alternativ mentoring» modeli doirasida avlodlararo tajriba uzatish jarayonida mentorlikning ko'p qirrali, ko'p qatlamli va moslashuvchan shakllarini joriy etish zarurligini ta'kidlaydi. Ustoz-shogird munosabatlarida nafaqat bilimsiz o'qituvchi-yosh dyadasiga e'tibor qaratish, balki peer mentoring, group mentoring va hatto elektron mentoring kabi zamonaviy mexanizmlarni tatbiq etish orqali oliy ta'limda pedagogik va psixologik uzluksizlikni ta'minlash mumkinligini ilgari suradi. Mullen nazariyasiga ko'ra, mentorlik tizimining muvaffaqiyati professorsing kognitiv, motivatsion va ijtimoiy resurslaridan samarali foydalanishga bog'liq bo'lib, bu yosh shogirdlarning mustaqil ilmiy faolligini rag'batlantirishda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, Peter A. Lichtenberg gerontopsixologik yondashuv nuqtai nazardan qaraganda, ustozlarning yoshi va tajribasi pedagogik jarayonda psixologik va motivatsion resurs sifatida ishlatilishi kerakligini ta'kidlaydi[8]. Uning RESPECT modeli professorlarning shogirdlar bilan munosabatlarida yosh farqi, kognitiv va emotsional resurslarni hisobga olgan holda samarali pedagogik strategiyalarni ishlab chiqishni tavsiya qiladi. Lichtenberg nazariya, agar ustozlar o'z pedagogik tajribasini shogirdlarga uzatishda psixologik va kognitiv salohiyatini to'liq ishga solmasa, avlodlararo tajriba uzluksizligi xavfi mavjud bo'ladi. Ushbu ikki yondashuvning polemikasi asosan mentorlik va gerontopsixologik mexanizmlarning shakllanishi va tatbiq etilishida o'zaro farq qiladi. Mullen interaktiv, ko'p qatlamli va moslashuvchan tizimlarni ustun ko'rsa[9], Lichtenberg kattalar psixologiyasi va keksayish jarayonlarini hisobga olgan holda, ustozlarning individual resurslari va shogirdlar bilan psixologik uyg'unlikni asosiy mezon sifatida belgilaydi. Shu tarzda, Mullenning konsepsiyasi pedagogik jarayonda innovatsion va texnologik imkoniyatlardan foydalanishga urg'u berayotgan bo'lsa, Lichtenberg yondashuvi kognitiv va emotsional resurslarning shogirdlar bilan samarali pedagogik hamkorlikda ishlatilishini markazga qo'yadi. Mazkur ilmiy diskussiyada muhim xulosalardan biri shuki, oliy ta'limda ustozlar avlodlararo tajriba uzluksizligini ta'minlash jarayoni faqat nazariy yoki texnologik metodlarga tayanmasdan, balki gerontopsixologik yondashuv va mentorlik tizimlarini birlashtirish orqali yanada samarali bo'lishi mumkin[10]. Shu nuqtai nazardan, Mullen va Lichtenberg yondashuvlarini sintezlash, professor-o'qituvchilar va yosh mutaxassislar o'rtasidagi avlodlararo pedagogik tajribani uzluksiz va muvaffaqiyatli ta'minlash imkonini beradi. Bu esa nafaqat ta'lim sifatini oshirish, balki yosh olimlarning motivatsiyasi, ma'naviy qadriyatlarini shakllantirish va pedagogik madaniyatni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Ushbu maqolada oliy ta'limda ustozlar avlodlararo tajribani uzluksiz ta'minlashning gerontopsixologik mexanizmlari tizimli tarzda o'rganildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, professor-o'qituvchilarning kognitiv, emotsional va pedagogik resurslari, shuningdek, ularning motivatsion yondashuvlari yosh shogirdlarning bilim, ko'nikma va ma'naviy qadriyatlarini shakllantirishda hal qiluvchi omillardir. Nazariy va empirik tahlillar asosida aniqlanishicha, avlodlararo tajribani uzatishda eng samarali mexanizmlar pedagogik maslahatlashuv va dialog, model ko'rsatish, motivatsion qo'llab-quvvatlash, shogirdlarning individual rivojlanishiga moslashtirilgan psixologik yondashuv gerontopsixologik nuqtai nazardan ustoz-shogird munosabatlarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

6. Мелехин А.И. Психологические модели успешного старения // *Психол. журн. Международного университета природы, общества и человека «Дубна»*. 2014. № 2.С. 44–61.
7. Преснякова, Л.Б. Социальный, материальный и эмоциональный климат в старости // Л. Б. Преснякова // *Социологические исследования*. – 2006.-№3.-С. 34-46.
8. Бранский В.П., Пожарский С.Д. Социальная синергетика и акмеология. – СПб.: Политехника, 2002 – 476 с.
9. Максимова В.Н. Акмеологический подход в педагогике: моногр. – СПб.: ЛГУ им. А.С. Пушкина, 2007. – 196 с.
10. Khalimjanovna, A. M. (2022). Problems of moral education in non-habel families. *NeuroQuantology*, 20(21), 489.

11. Асранбоева, М. Х. (2016). Формирование стрессоустойчивости у учащейся молодежи вузов. *NovaInfo. Ru*, 2(42), 257-260.

12. Асранбоева, М. Х. ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ВЛИЯНИЕ РОДИТЕЛЬСКИХ ОТНОШЕНИЙ В СЕМЬЕ НА ОБРАЗОВАНИЕ ДЕТЕЙ. *ВЕСТНИК ИНТЕГРАТИВНОЙ ПСИХОЛОГИИ*, 14.

14. Asranbaeva, M. H. (2020). CHARACTERISTICS OF FORMING MOTIVES OF LABOUR ACTIVITIES IN AN INCOMPLETE FAMILY. *Theoretical & Applied Science*(1), 121-123.

13. Asranbayeva, M. (2024). Kasbiy refleksiya o'qituvchi mehnatini ilmiy tashkil etishning muhim omili sifatida. *Nordik ilmiy-amaliy elektron jurnali*.